

Кузенко У. І.,

*здобувач кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ*

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ В СИСТЕМІ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду наукових підходів до функцій держави, а також визначенню місця та ролі політичної функції в системі функцій держави. Аналізуються проблеми трансформації політичної функції сучасної держави в умовах глобалізаційних процесів.

Ключові слова: сучасна держава, функції держави, система функцій держави, політична система, політична функція держави, суверенітет.

Постановка проблеми. Нові виклики політичного буття України зумовлюють нагальну потребу переосмислення, а відтак глибокого та всебічного дослідження багатьох юридичних явищ і процесів. Особливої уваги потребує проблематика основних напрямів і видів діяльності держави, у яких конкретизується її соціально-політична сутність і призначення. У юридичній науці це питання розкривається з допомогою теорії функцій держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий внесок у розробку питань політичної функції держави зробили такі сучасні автори, як В. Андрущенко, І. Гладуник, В. Горбатенко, В. Журавський, Н. Нижник, В. Опришко, П. Рабінович, Ф. Рудич, В. Тацій, Ю. Тодика, П. Шляхтун та ін.

Питанням конституційно-правових засад політичної функції держави присвячені праці таких учених, як О. Зайчук, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, О. Копиленко, М. Марченко, Г. Мурашин, С. Назаренко, Н. Нижник, Н. Оніщенко, В. Погорілко, А. Селіванов, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Цветков, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Проте доводиться констатувати, що в сучасній юриспруденції фактично відсутні комплексні наукові дослідження щодо сутності, змісту та значення політичної функції держави в системі державних функцій.

Метою статті є визначення місця й ключової ролі політичної функції держави в системі державних функцій, а також аналіз проблем трансформації політичної функції сучасної держави в умовах глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Проблема функцій держави тривалий час привертає увагу багатьох науковців, що зумовило формулювання різноманітних визначень цього поняття в юридичній літературі. Хоча серед вчених-правознавців на сьогоднішній день все ще відсутній єдиний підхід до дефініції «функції держави», проте їх визначення не містять істотних розбіжностей. Складність та специфіка явищ, що визначаються через категорію «функція», стали причинами багатозначності цього поняття.

Термін «функція» етимологічно походить від латинського «functio» й у буквальному перекладі означає «виконання», «здійснення» чи «реалізація». Формування поняття «функція» як філософської категорії визначалося загальним розвитком вчення про природу, а також станом і розробленістю філософських основ пізнання навколишньої дійсності. У філософії до недавнього часу проблемі визначення цієї категорії присвячувалось недостатньо уваги. Водночас у природничих науках

(біології, математиці, фізиці тощо) та науках, що ґрунтуються на конкретно-наукових знаннях (наприклад, соціології, статистиці) проблема функцій розроблялась досить активно. Це й зумовило запозичення філософією базових визначень із природничих наук.

Сучасна філософська наука не змогла виробити універсального розуміння поняття функції, яке б однаково добре застосовувалося для характеристики різних об'єктів дослідження – і матеріальних, і нематеріальних. Певна складність використання здобутків філософії в питанні функцій державно-правових явищ пояснюється значним ступенем узагальнення філософських дефініцій. У теоретичній юриспруденції вживання терміну «функція» пов'язане, як правило, з характеристикою сутнісної сторони державно-правових явищ і означає напрям, предмет діяльності того чи іншого політико-правового інституту, зміст цієї діяльності та її забезпечення [1, с. 152].

Більше ніж чверть століття тому в процесі дослідження функцій держави в юридичній науці країн колишнього радянського простору було сформульовано низку положень про необхідність розгляду фундаментальної в теорії держави категорії «функція держави» як складного за своєю структурою, внутрішньо суперечливого явища, було проаналізовано його зміст із точки зору філософських категорій суті та явища, основи й обґрунтування, належного та дійсного, структури й елемента тощо. Це допомогло подолати домінуючу в ті роки в теорії держави та права тенденцію до спрощеного розуміння функцій держави як здатності (можливості) держави до певної діяльності [2, с. 8], специфічних активних зв'язків між державним регулюванням і основними сторонами процесу відтворення [3, с. 93], соціальне призначення держави як усередині, так і поза її межами [4, с. 81] тощо.

Більш розгорнуте визначення досліджуваної нами категорії подає М. Піскотін. «Функції держави, – на думку вченого, – це такі види її діяльності, потреба в здійсненні яких викликає необхідність існування держави, що виражають її найістотніші риси, соціальну природу та складають загальні напрями державної роботи, спрямовані на виконання ключових завдань, що стоять перед державою на цьому етапі її розвитку» [5, с. 90–91].

Слід підкреслити, що в сучасній юриспруденції сформульовано низку визначень категорії «функція держави» як складного за своєю структурою, внутрішньо суперечливого явища. В усіх без винятку підручниках із загальної теорії права та держави в окремих розділах висвітлюється це питання. Зокрема, на думку відомого вітчизняного вченого П. Рабіновича, через функції держави розкривається соціально-змістовна сутність держави, тому «функції держави – це основні напрями діяльності держави, які розкривають її соціальну сутність і призначення в суспільстві» [6, с. 40–41].

В інтерпретації Ю. Оборотова «функції держави – це сукупність однорідних напрямків її діяльності, які характеризуються внутрішньою єдністю та суттєвою відмінністю від інших напрямків» [7, с. 396].

Автори М. Кельман та О. Мурашин пропонують таке визначення: «функції держави – це основні (головні) напрями (стори, види) діяльності держави, у яких відображаються та конкретизуються її завдання й мета, виявляється її сутність, зміст та соціальне призначення» [8, с. 95].

Подібними до наведених є визначення зарубіжних правознавців. Так, А. Головістікова зазначає, що «функції держави – це основні напрями діяльності держави з вирішення основних завдань, що стоять перед державою на тому чи іншому етапі її розвитку і являють собою засіб їх реалізації» [1, с. 152].

М. Марченко функції держави розглядає як «складні явища, що охоплюють соціальне призначення держави як основу й сутнісну сторону функцій («належне») та практичну діяльність держави з реалізації її призначення як динамічного елемента функцій, що виражає її життєдіяльність («сущє»)» [9, с. 161].

Таким чином, сучасне правознавство рясніє плюралізмом підходів до розуміння категорії «функції держави», що переконливо свідчить про беззаперечну актуальність дослідження означеної проблематики. Спільним для всіх наведених визначень є те, що в державних функціях відображається діяльність держави, її сутність і соціальне призначення, мета й завдання.

Узагальнюючи багатоманітність підходів до функцій держави, маємо підстави для формулювання такого визначення цього поняття: функції держави – це основні цілеспрямовані напрями діяльності держави, а також форми та методи їх здійснення, у яких виражається та конкретизується її політична сутність та соціальне призначення на кожному історичному етапі розвитку держави.

Сучасна держава виконує широкий спектр функцій, кожна з яких залежить від потреби вирішувати конкретні питання, що виникають у повсякденному житті соціуму. Реалізуючи їх, держава виконує роль організатора й охоронця правового порядку. У такій якості вона сприймається не просто в якомусь абстрактно-філософському сенсі, але і як цілком матеріалізований апарат державної влади, функціональна діяльність якого спрямована на досягнення основної мети: максимальна правова й соціальна захищеність людини.

У сучасній юридичній науці всі функції держави, що відображають її діяльність у різних сферах (напрямах), розглядають як системну цілісність. Необхідно звернути увагу на те, що як в українській мові, так і в багатьох інших мовах світу поняття «система» включає велику кількість сутнісно-якісних характеристик предметів, явищ та процесів. Як відомо з довідкових джерел, система (від грецьк. *συστήμα* – поєднання, утворення) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія; якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму (структуру системи) [10, с. 583]. Крім того, під системою розуміється: 1) значна кількість закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність; 2) порядок, зумовлений плановим, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; 3) форма, спосіб організації чого-небудь; 4) те, що стало звичним, регулярним [11, с. 628].

У філософії під системою розуміють певну сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегративні особливості та внутрішні закономірності, притаманні саме цій спільності [12, с. 407].

Представник вітчизняної науки філософії права С. Бублик слушно зазначає: «Система – це ціле, складене із частин, сукупність взаємопов'язаних елементів, цілісність. Звідси – перший принцип (першооснова) системного аналізу – цілісність

об'єкта як системи, властивості якої не зводяться до суми ознак її елементів, не виводяться із цих ознак. Система характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого й частини, коли кожний елемент залежить від свого місця й своїх функцій у цілісній системі» [13, с. 68].

Необхідно звернути увагу на те, що проблема систематизації функцій держави є надзвичайно важливою для теорії функцій держави, і однією з найскладніших у сучасній юриспруденції.

До системи функцій держави входить низка функцій, кожна з яких посідає конкретне місце в процесі державно-правового регулювання. При цьому їх класифікують за різними підставами. Виділяють такі критерії: ступінь соціальної важливості (основні, неосновні); сфера (напрями) діяльності держави (політична, економічна, соціальна, екологічна, духовна); тривалість дії (постійні, тимчасові), територіальний масштаб (внутрішні, зовнішні); спосіб державно-правового впливу на суспільні відносини (регулятивні, охоронні) тощо.

Усі без винятку функції характеризуються деякими загальними рисами, які, на думку вченого, можна сформулювати таким чином: 1) зміст кожної функції держави складається із сукупності однорідних аспектів державної діяльності; 2) на відміну від функцій державних органів (фінансових, освітніх, прокуратури тощо), спеціально призначених для певної діяльності, функції держави охоплюють її діяльність загалом; 3) функції держави носять комплексний, узагальнений характер; 4) функції держави необхідно відрізнити від видів державної діяльності (розслідування кримінальних справ, митний контроль), які можуть здійснюватися або спеціально уповноваженими на це органами, або структурними підрозділами різних органів держави; 5) функції держави не можна ототожнювати з формами та методами їх реалізації [1, с. 152–153].

Наведений перелік загальних рис функцій держави можна доповнити такими: 1) функції держави знаходяться в безпосередній залежності від умов розвитку суспільства й носять конкретно-історичний характер; 2) функціями держави як основними напрямами її діяльності є їхня відносна самостійність та усталеність, вони є постійними за умови незмінності політичних та соціально-економічних умов; 3) до реалізації функцій держави прямо чи опосередковано залучаються всі органи держави, які залежно від об'єкта впливу можуть мати статус органів загальної чи спеціальної компетенції; 4) у функціях виявляється сутність держави, тому для них властива така ознака, як соціальне призначення, тобто здатність встановленими засобами та методами задовольняти потреби та інтереси суспільства [14, с. 70].

Характеризуючи політичну функцію держави, доречно відмітити, що всі функції держави носять політичний характер. У сфері політичних відносин бере участь ціла система політичних інститутів, установ, державних та інших органів, через які здійснюється безпосередній вплив державної влади на всі суспільні відносини, насамперед на забезпечення демократії, тобто реальної влади народу. Із цього приводу М. Цвік та О. Петришин зазначають, що функції держави генетично мають одне й те саме джерело – державу як організацію політичної влади. Держава з'являється на певному історичному етапі саме задля виконання на новому рівні низки найістотніших функцій у суспільстві. Отже, держава та її функції є нерозривними політичними явищами [15, с. 90].

Зміст політичної функції держави складають такі елементи: забезпечення народовладдя, тобто участь народу у формуванні органів влади, у прийнятті державних рішень шляхом проведення референдуму, забезпечення права контролю за

здійсненням державної влади й реалізацією прийнятих рішень; забезпечення та захисту прав і свобод людини в державі; забезпечення державного суверенітету, визначення правового статусу конкретних територій та управління ними; формування політичної системи суспільства; створення демократичних умов для самоорганізації й самоврядування, а також формування громадянського суспільства; формування державної політики в різних сферах; державне будівництво – удосконалення й зміцнення механізму держави; захист конституційного ладу від його насильницької зміни чи повалення, а також територіальної цілісності держави.

Аналіз перелічених складових політичної функції держави дає можливість виділити в її структурі дві сторони: внутрішню та зовнішню. Внутрішня пов'язана зі здійсненням державної діяльності всередині країни – захист і забезпечення стабільності конституційного ладу, створення умов для повноцінного розвитку та функціонування політичної системи суспільства, забезпечення здійснення народовладдя, державне будівництво тощо.

Зовнішній аспект політичної функції спрямований насамперед на забезпечення державного суверенітету й територіальної цілісності, створення авторитетного іміджу країни на міжнародній арені, зростання її рейтингу у відносинах зі світовим співтовариством, підтримання світового порядку шляхом дотримання норм міжнародного права з метою уникнення глобальних конфліктів тощо. Зовнішня політична функція держави постає з внутрішніх потреб суспільства та завдань держави, вона виступає як певне продовження внутрішньої функції держави, аналогічно тому, як зовнішня політика за своєю суттю є продовженням внутрішньої політики.

Зазвичай в юридичній літературі звертається увага на інтернаціоналізацію та інтеграцію внутрішніх функцій, тобто наділення їх міжнародним аспектом, на міцну взаємодію, взаємовплив внутрішньої та зовнішньої політики держави. Тому можна зробити висновок, що внутрішні функції держави не можуть розвиватися виключно на основі цілей і завдань, що ґрунтуються лише на національному інтересі без урахування інтересів міжнародного співтовариства. Адже кожна держава існує не ізольовано одна від одної, а всі вони об'єднані міжнародними відносинами та необхідністю брати участь у вирішенні глобальних проблем.

Політична функція сучасної держави трансформується під впливом глобалізаційних процесів у світі і є їх повним відображенням. Глобалізація (з англ. globalization – перетворення певного явища на світове, планетарне) – це об'єктивна реальність нашого часу, без якої неможливо уявити політичний, економічний, соціальний чи культурний розвиток суспільства.

В умовах глобалізації з'являються унікальні можливості для взаємного збагачення культур, удосконалення системи освіти, поширення нових ідей у різних галузях науки, технологій та інформаційних засобів, обміну результатами наукових досягнень між різними країнами. Проте позитивні тенденції сучасної глобалізації супроводжуються значними негативними процесами. Зокрема, серед таких перешкод слід відмітити різке загострення проблем забезпечення національної безпеки України в її основних сферах, що зумовлено виникненням нових і збільшенням рівня традиційних зовнішніх загроз національним інтересам. Найбільш тривожними для нашої держави є безробіття та тотальне зубожіння населення на тлі гострої економічної кризи; систематичне порушення прав і свобод людини та громадянина в державі та за її межами; загроза міжнародній безпеці через розгул тероризму, наркотизму, транснаціональної організованої злочинності; неконтрольоване розповсюдження

зброї, наркотичних засобів; втрата етнокультурної та мовної ідентичності націй; зростання рівня організованої злочинності та корупції; легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо.

Крім цих негативних факторів, науковці називають ще один ризик, який несе загрозу національній державності, а саме «розмивання» державних кордонів. Наслідком такого явища є те, що сучасні держави стають більш залежними одна від одної, що загрожує обмеженням державного суверенітету. З огляду на це постає необхідність створення глобальної системи протидії цим викликам і загрозам, об'єднання зусиль усіх держав для нейтралізації негативних наслідків глобалізаційних процесів. Усі ці обставини свідчать про необхідність об'єднання внутрішньої й зовнішньої політики в єдину сферу діяльності держави для належного захисту національних інтересів і протидії названим загрозам та ефективне функціонування системи забезпечення національної безпеки.

Таким чином, важливим аспектом політичної функції сучасної Української держави в умовах глобалізації є забезпечення, захист та зміцнення засад державного суверенітету. Кожна суверенна держава має непорушне право на відстоювання інтересів своїх громадян жити за власними законами, нормами й традиціями, обирати ефективний державний устрій, встановлювати політичний режим, забезпечувати охорону недоторканності державного кордону. У свою чергу міжнародне співтовариство не вправі нехтувати межами державного суверенітету. Лише держава вправі добровільно, без примусу взяти на себе подібні зобов'язання, що постає зі змісту суверенного права держави як повноправного члена міжнародного співтовариства.

Висновки. У сучасних політико-правових та соціальних умовах політична функція держави насамперед спрямована на створення демократичного суспільства, забезпечення його єдності як цілісного соціального організму. Складна й надзвичайно багатогранна діяльність держави в політичній сфері фактично є базовою під час створення умов для ефективного виконання всіх інших державних функцій.

Докорінні структурні перетворення, що відбуваються у світі завдяки глобалізації та інформаційно-технічній революції, не обходять стороною жодну державу, зобов'язують їх до участі у вирішенні глобальних проблем та посиленої участі в зміцненні світового правопорядку. Відтак кожна сучасна держава повинна бути спроможною забезпечувати внутрішню стабільність і безпеку та бути здатною до співпраці з іншими державами.

Література:

1. Пиголкин А.С. Теория государства и права : [учебник] / [А.С. Пиголкин, А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев] ; под ред. А.С. Пиголкина, Ю.А. Дмитриева. – М. : Высшее образование, 2008. – 743 с.
2. Черноголовкин Н.В. Функции социалистического государства / Н.В. Черноголовкин. – М. : Юридическая литература, 1970. – 215 с.
3. Поппе Е. О теории функций социалистического государства / Е. Поппе, Р. Шюсселер, Г. Шюсселер // Советское государство и право. – 1968. – № 4. – С. 88–97.
4. Самошенко И.С. О правовых формах осуществления функции Советского государства / И.С. Самошенко // Советское государство и право. – 1956. – № 3. – С. 80–95.
5. Пискотин М.И. К вопросу о функциях советского государства в современном период / М.И. Пискотин // Советское государство и право. – 1958. – № 1. – С. 91–97.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – вид 6-е. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.
7. Общетеоретическая юриспруденция. Учебный курс : [учебник] / под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – 436 с.
8. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
9. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права : [учебное пособие] / М.Н. Марченко. – М. : Юрист, 2001. – 656 с.

10. Філософський енциклопедичний словник / під гол. ред. В.І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
11. Сучасний словник іншомовних слів : [близько 20 тис. слів і словосполучень] / укл. : О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
12. Філософія : [навч. посіб.] / [Л.Б. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.] ; за ред. І.Ф. Надольного. – 5-те вид., стер. – К. : Вікар, 2005. – 516 с.
13. Філософія права : [навч. посіб.] / [О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.] ; за заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
14. Теорія держави і права: академічний курс / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
15. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / [М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.

Кузенко У. И. Место и роль политической функции в системе функций современного государства

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению научных подходов к функциям государства, а также определению

места и роли политической функции в системе функций государства. Анализируются проблемы трансформации политической функции современного государства в условиях процессов глобализации.

Ключевые слова: современное государство, функции государства, система функций государства, политическая система, политическая функция государства, суверенитет.

Kuzenko U. A place and role political function in the system of functions of the modern state

Summary. The article is devoted the analysis of scientific conceptions to the functions of the state, and also to the location and role of political function in the system of functions of the state. The problems of transformation of political function of the modern state are analysed in the conditions of processes of globalization.

Key words: modern state, functions of the state, system of functions of the state, political system, political function of the state, sovereignty.